

Використана література:

1. Мурадян Э.М. Истина как проблема судебного права / Э.М. Мурадян. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2004. – 312 с.
2. Баранов А.М. Обеспечение законности в досудебном производстве по уголовным делам: Монография / А.М. Баранов. – Омск: Изд-во Ом. акад. МВД России, 2006. – 220 с.
3. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела / В.С. Зеленецкий. – Х.: Издательство "КримАрт", 1998. – 340 с.
4. Інформація про стан законності в державі за 2009 рік (відповідно до статті 2 Закону України "Про прокуратуру") [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/vlada.html>
5. Зеленецький В.С. Чинники, що обумовлюють необхідність забезпечення прав і законних інтересів особи у дослідчому провадженні / В.С. Зеленецький // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 203-215.
6. Гій Т.О. Проблеми оцінки ефективності діяльності органів дізнання та досудового слідства / Т.О. Гій // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 1. – С. 191-197.
7. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС України, Арт-Прес, 2002. – 432 с.
8. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): дис. ... доктора. юрид. наук: 12.00.09 / Лук'янчиков Євген Дмитрович. – К., 2005. – 403 с.
9. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Аленіна Ю.П. – Х.: ТОВ "Одісей", 2009. – 816 с.
10. Химичева Г.П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. Монография / Г.П. Химичева. – М.: Изд-во "Экзамен", 2003. – 352 с.
11. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

УДК 681.3:377.4

Є.Є. Березін

**СТРАЙК ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА
У ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ
ПРАВОВІДНОСИНАХ**

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена тим, що до цього часу в наукових працях вчених в галузях цивільного, господарського права не було достатньо приділено уваги такий форс-мажорній

обставині як страйк. На сьогодні є нагальна потреба у проведенні дослідження проблематики страйку у контексті цивільних та господарських правовідносинах, оскільки все частіше працівники юридичних осіб вдаються до крайньої міри – страйку, а страйк, як засвідчує практика, може негативно впливати як на фінансово-економічний стан юридичної особи, так і на виконання нею своїх договірних зобов'язань перед контрагентами. У зв'язку із чим у учасників цивільних та господарських правовідносин виникає запитання за яких умов страйк буде вважатися форс-мажорною обставиною та, що необхідно здійснити сторонам під час укладання договорів із метою запобігання виникненню суперечок між ними щодо відшкодування збитків, заподіяних в результаті страйку.

Ключові слова: *страйк, форс-мажорні обставини, непереборна сила, цивільні правовідносини, господарські правовідносини, договір, договірні зобов'язання, звільнення від відповідальності.*

Актуальність матеріала, изложеного в статье, обусловлена тем, что до этого времени в научных трудах ученых в отрасли гражданского и хозяйственного права не было достаточно уделено внимания такому форс-мажорному обстоятельству как забастовка. Сегодня существует неотложная нужда в проведении исследования проблематики забастовки в контексте гражданских и хозяйственных правоотношений, поскольку все чаще работники юридических лиц применяют крайнюю меру – забастовку, а забастовка, как свидетельствует практика, может негативно влиять как на финансово-экономическое состояние юридического лица, так и на выполнение им своих договорных обязательств перед контрагентами. В связи с чем, у участников гражданских и хозяйственных правоотношений возникает вопрос при каких условиях забастовка будет считаться форс-мажорным обстоятельством и, что необходимо сделать сторонам во время заключения договоров с целью предотвращения возникновения противоречий между ними относительно возмещения убытков, причиненных в результате забастовки.

Ключевые слова: *забастовка, форс-мажорные обстоятельства, непереборная сила, гражданские правоотношения, хозяйственные правоотношения, договор, договорные обязательства, освобождение от ответственности.*

The urgency of the material stated in article, is caused by that till this time in proceedings of scientists in branch of the civil and economic right hasn't been given enough attention to such force-majeur circumstance as strike. Today there is an urgent need in carrying out of research of a problematics of strike in a context of civil and economic legal relationship as even more often workers of legal bodies apply extreme a measure – strike, and strike as practice testifies, can negatively influence as a financial and economic condition of the legal person, so i on performance of the treaty obligations by

it before counterparts. In this connection, at participants civil and economic legal relationship there is a question under what conditions strike will be considered force-majeur circumstance and that it is necessary to make to the parties during the conclusion of contracts on purpose prevention to occurrence of contradictions between them concerning the indemnification, caused as a result of strike.

Key words: strike, force-majeur circumstances, not reboric force, civil legal relationship, economic legal relationship, the contract, treaty obligations, clearing of responsibility.

Метою цієї статті є розгляд питань, пов'язаних із страйком через призму цивільних та господарських правовідносин, а відтак дослідження проблематики страйку буде проводитися не з точки зору трудового права, яке розглядає страйк як крайній засіб вирішення колективного трудового спору (конфлікту), а з точки зору цивільного та господарського права, де страйк постає в іншій правовій формі та має іншу правову природу.

В аспекті цивільних та господарських відносин страйк розглядається як соціальне явище, яке передбачити у більшості випадків неможливо і при настанні якого є вірогідність, що він може суттєво вплинути на подальший хід виконання учасниками своїх договірних зобов'язань. Тому не випадково, що деякі чинні нормативні акти, що регулюють окремі сфери економіки, відносять страйк до форс-мажорних обставин, і все частіше суб'єкти господарської діяльності виявляють ініціативу щодо включення страйку до переліку форс-мажорних застережень під час укладання господарських договорів.

На сьогодні є актуальним дослідження страйку в контексті цивільного та господарського права з причини того, що внаслідок проведеного страйку виникає коло питань як для юридичної особи або фізичної особи-підприємця, працівники якого страйкували, так і для інших підприємств, установ, організацій чи громадян, які в силу певних обставин знаходяться з ними у договірних відносинах, або застосований страйк зачіпає їх права та інтереси. Якщо невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань виникло внаслідок страйку, то кожна особа (юридична або фізична), що знаходиться у таких договірних відносинах, має встановити, насамперед, чи передбачено у договорі така форс-мажорна обставина як страйк, чи є підстави у учасників договору посилатися на страйк як на форс-мажорну обставину тощо. Рівень позитивного вирішення таких питань залежить від креативного мислення учасників цивільних та

господарських відносин їх адаптованості до сучасних умов ведення бізнесу та вмінню орієнтуватися в чинному законодавстві України.

Зважаючи на те, що застосування страйку набуло поширеності серед трудових колективів підприємств, не буде зайвим висвітлити проблематику страйку на тлі цивільних та господарських правовідносин.

У чинному законодавстві України не має загального визначення терміну "форс-мажорна обставина" або "непереборна сила". Лише у деяких законодавчих актах наводяться поняття, що таке є "форс-мажорні обставини" або "обставини непереборної сили", які за змістом дещо схожі між собою, але мають певні особливості. Переважно на визначення змісту цих термінів впливає характер відповідної галузі народного господарства, в якій застосовується той чи інший нормативний акт.

Водночас у вітчизняному законодавстві взагалі не наводиться зміст терміну "форс-мажор", а відтак уявити, що цей термін в себе включає можливо за допомогою визначення його притаманних рис.

Притаманними рисами форс-мажору є те, що він:

- закріплюються, як правило, у цивільних, господарських договорах;
- є підставою для звільнення від відповідальності суб'єкта за невиконання або неналежне виконання своїх договірних зобов'язань.

Таким чином, під терміном "форс-мажор" слід розуміти обставини непереборної сили, настання яких звільняють від відповідальності суб'єкта за невиконання або неналежне виконання своїх договірних зобов'язань. Виходячи із наведеного, можна констатувати, що форс-мажор переважно має спектральну дію щодо зобов'язань, які виникають на підставі договору.

До різновидів форс-мажорів відноситься: природні явища; дії органів влади; обставини, які викликані діями людини, або обставини суспільного характеру. До останнього різновиду форс-мажорів і відноситься страйк.

Як правило, закріплення обставин, які є форс-мажором (в тому числі, це також стосується страйку), проводиться сторонами в укладеному ними цивільному або господарському договорі, і їх перелік може бути як вичерпаним, так і, навпаки, невичерпаним. Однак в деяких нормативних актах, які регулюють окремі галузі господарювання, наводиться перелік обставин, які мають відноситися до форс-мажорних. Прикладом цього є стаття 1 Закону України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах", в якій передбачено, що форс-мажорні обставини - непередбачені та непереборні події, що відбуваються незалежно від волі і бажання

замовника або виконавця (війна, блокада, **страйк**, пожежа, аварія, паводок, замерзання моря, закриття морських проток, які трапляються на звичайному морському шляху між портами вивантаження і вивантаження, інше стихійне лихо, заборона експорту (імпорту), валютні обмеження або інші обмеження прав власності на сировину чи готову продукцію, у тому числі, на їх переміщення, прийняті державою або відповідним державним органом тощо) і призводять до порушення умов укладених контрактів, цього Закону та інших законодавчих актів. Також п.1.2. Правил користування електричною енергією, затверджених Постановою Постановою НКРЕ від 31.07.96 № 28, визначені форс-мажорні обставини – надзвичайна і непереборна за наявних умов сила, захист від дії якої не передбачено в проектній та іншій нормативній документації, дію якої неможливо попередити застосуванням високопрофесійної практики персоналу, дія якої може бути викликана: непередбаченими ситуаціями, викликаними діями сторони, що не є стороною відповідного договору (**страйк**, локаут, дія суспільного ворога, оголошена та неоголошена війна, загроза війни, терористичний акт, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, громадська демонстрація, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух)

Також, інші нормативно-правові акти вказують на конкретні обставини, які є підставою для звільнення від відповідальності. Так, стаття 176 Кодексу торговельного мореплавства України вказує, що перевізник (за договором морського перевезення вантажу) відповідає за втрату, нестачу і пошкодження прийнятого для перевезення вантажу, якщо не доведе, що втрата, нестача або пошкодження сталися не з його вини, зокрема, внаслідок **страйків** або інших обставин, що спричинили зупинку або обмеження роботи повністю чи частково. Цим же Кодексом статтею 261 визначено, що страховик (за договором морського страхування) не відповідає за збитки, що виникли внаслідок **страйків**.

Виходячи із аналізу чинного законодавства та практики, яка склалась під час його застосування, можна зробити висновок, що страйк буде вважатися форс-мажорною обставиною при таких взаємопов'язаних між собою умовах:

- форс-мажорне збереження як страйк має бути передбачене, як правило, у переліку форс-мажорних обставин у розділі "Форс-мажор" відповідного цивільного чи господарського договору;

- при укладенні відповідного договору, учасникам, що є сторонами цієї угоди, не було заздалегідь відомо про настання такої ситуа-

ції як страйк, тобто проведення страйку не було анонсовано;

- страйк знаходиться поза зони контролю чи впливу сторін відповідного договору. У зв'язку з чим не буде вважатися форс-мажорною обставиною страйк, якщо він залежатиме від волі сторін, що уклали договір, в цьому контексті мова йде, насамперед, про страйк трудового колективу підприємства, що навмисно спровоковано чи ініційовано однією із сторін договору, яка у відносинах із найманими працівниками (страйкуючими) виступає роботодавцем;

- своєчасне письмове повідомлення контрагентом про настання страйку (форс-мажорної обставини) іншим сторонам договору, якщо в договорі визначено такий обов'язок. У противному випадку порушення цього обов'язку позбавляє контрагента можливості посилатися на страйк як на форс-мажорну обставину.

Крім того, частина сьома статті 19 Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" покладає обов'язок на власника або уповноваженого ним органу (представника) у найкоротший строк попередити постачальників і споживачів, транспортні організації, а також інші заінтересовані підприємства, установи, організації щодо рішення найманих працівників про оголошення страйку. Аналізуючи положення даного Закону, можна дійти висновку, що законодавець, закріплюючи даний обов'язок, мав на меті надати можливість контрагенту (підприємству, на якому оголошено страйк) цивілізовано погодити з іншими партнерами в сфері господарської діяльності питання, які тягне за собою страйк. При цьому фінансово-економічний стан контрагента у даній ситуації в певній мірі буде залежати також від того, як він провів до цього договірну компанію зі своїми партнерами, насамперед, передбачено чи ні в цих угодах форс-мажорне застереження - страйк. Якщо ні, то збитки, заподіяні страйком іншим підприємствам, установам, організаціям чи громадянам за невиконання договірних зобов'язань, відшкодовуються через суд за їх зверненням. І це цілком відповідає частині першій статті 34 Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)", де зазначено, що збитки, заподіяні в результаті страйку іншим підприємствам, установам, організаціям чи громадянам, відшкодовуються за рішенням суду згідно із законодавством.

Варто знати що, у випадку порушення цивільного або господарського зобов'язання внаслідок страйку (який є форс-мажорною обставиною) обов'язок з доведення, що страйк є форс-мажором, покладається на особу чи суб'єкта господарської діяльності, що порушила

таке зобов'язання. Такий висновок зроблений із аналізу норм статті 617 Цивільного кодексу України та статті 218 Господарського кодексу України. Згідно частини першої статті 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Частиною другою статті 218 Господарського кодексу України визначено, що у разі, якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, суб'єктам господарської діяльності необхідно вкрай серйозно ставитися до такого соціального явища як страйк, хід проведення якого у більшості випадків носить непередбачуваний характер та завдає фінансового удару по економіці підприємств, і тому, з метою зведення до мінімуму несприятливих фінансових втрат, доцільно під час укладання цивільних та господарських договорів здійснити наступну роботу:

1) включити у розділ "форс-мажор" цивільного або господарського договору форс-мажорне застереження – страйк;

2) вписати у договорі норму, що при настанні форс-мажору одна сторона письмово повідомляє іншу про дану ситуацію із визначенням термінів подання такого повідомлення та обов'язкової умови, що у разі не повідомлення або несвоєчасне повідомлення іншої сторони про форс-мажор контрагент позбавляється права посилаючись на форс-мажор;

3) встановити період дії форс-мажорних обставин, в тому числі – страйку, після спливу якого кожна із сторін має право розірвати договір;

4) визначити коло доказів, які підтверджують факт настання форс-мажору, в тому числі, страйку. Доцільно (якщо сторони господарського договору є резидентами України), домовитись про те, що факт настання форс-мажору засвідчується Торгово-промисловою палатою України або регіональними-промисловими палатами. Додатковими доказами можуть служити також рішення найманих працівників про оголошення страйку та/або письмове попередження органу, (особи), що очолює страйк про початок страйку.

Крім того, в деяких законодавчих актах прямо передбачено, яким доказом має бути встановлений факт форс-мажорної обставини, в тому числі, і страйку. Наприклад, відповідно до частини 17 статті 2 Закону України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах" факт настання страйку як форс-мажорної обставини засвідчується Торгово-промисловою палатою України або регіональними-промисловими палатами.

УДК 349.6

О.П. Шем'яков
І.В. Хохлова

ВІДНОСИНИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

В статті досліджуються питання генезису відносин в сфері використання і охорони надр, надана характеристика сучасного стану цих відносин в Україні та запропоновані пріоритетні механізми їхнього законодавчого регулювання. Робота є частиною комплексного дослідження правових питань регулювання суспільних відносин в галузі використання і охорони надр.

Ключові слова: *надра; корисні копалини; техногенні мінеральні утворення; право надрокористування; правоспроможність надрокористувача; правове регулювання; посилення відповідальності; правова охорона.*

В статье исследуются вопросы генезиса общественных отношений в сфере использования и охраны недр, характеризуется их современное состояние и предлагаются приоритетные механизмы их законодательного регулирования. Работа является частью комплексного исследования правовых вопросов регулирования общественных отношений в области использования и охраны недр.

Ключевые слова: *недра; полезные ископаемые; техногенные минеральные образования; право недропользования; правоспособность недропользователя; правовое обеспечение; правовое регулирование; правовая охрана; усиление ответственности.*

In the article authors explore the relations development questions in use sphere and entrails guards, describes their contemporary fortune and offer priority mechanisms of their legislative adjustment. In the article authors devoted to the complex and thorough research of legal problems of regulating social relations in the field of subsoil assets using and protecting.

Key words: *subsoil assets, mineral wealth, the right of property to subsoil assets, the right of nature use, the legal capacity of nature using, legal regulation, license agreement, legal protection.*